

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم اهل للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN :2564 -7903 Yıl/Year :3 - İlkbahar/Spring 2020 - Sayı / Issue :5

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 3 – İlkbahar / Spring 2020 – Sayı / Issue: 5

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

MEDRESE DEN DARÜLFÜNUNA TÜRKİYE’DE YÜKSEK DİN EĞİTİMİ

Yazar: Zeki Salih ZENGİN (Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2019), 248 sayfa.

Meryem Karataş*

Geliş Tarihi : 30 Mart 2020

Kabul Tarihi : 07 Nisan 2020

Kelime olarak “ders okutulan, talebenin ders okuyup ilim öğrendiği yer” anlamına gelen medreseler incelenirken genel olarak Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi olmak üzere iki süreçte ele alınmaktadır. Medreselerin ilk ortaya çıkış zamanları ve yerleri hakkında farklı görüşler olsa da 1067 yılında Bağdat’ta Büyük Selçuklu veziri Nizâmü’l-Mülk tarafından kurulan Nizamiye Medresesi en bilineni olarak tarihteki yerini almıştır. Selçuklular döneminde ortaya çıkan medreselerin Anadolu’da yaygınlaşması VII. asra denk gelmektedir. Osmanlılar ise medreseler yoluyla halkın dini ve kültürel yönden gelişmesini sağlamaya çalışmıştır. Eğitim amacıyla kurulan medreselerde uzun yıllar akli ve nakli ilimler bir arada verilmiştir. XVI. asırdan itibaren İslam coğrafyasında yaşanan bilimsel verimlilikteki problemler medrese sistemini de etkilemiştir.¹

Eğitim sisteminde yaşanan sıkıntılardan sonra Osmanlı Devleti’nde medreselerin yanı sıra yükseköğretim yapılması amacıyla kurulan Darülfünûn, kendi içinde bazı şubeleri barındırmıştır. Ulûm-ı Âliye-i Diniye olarak isimlendirilen yüksek din öğretiminin yapıldığı bölüm İlahiyat Fakültelerinin ilk şeklini oluşturmaktadır. Darülfünûn’un kuruluşuyla ilgili ilk deneme 1846 yılında olmuştur.² Yazarın kaleme aldığı eser eğitim sisteminde yaşanan bu süreci ele almaktadır.

Prof. Dr. Zeki Salih Zengin tarafından kaleme alınan bu eserin ilk baskısı 2011 yılında, ikinci baskısı ise yeni belge ve kaynakların eklenmesiyle 2018’de yapıldı. Çalışmanın konusu, amacı, kullanılan kaynak ve yöntemlerin ele alındığı giriş kısmından sonra birinci bölümde “Tanzimat’a Kadarki Dönemde İslam Dünyasında Yüksek Din Eğitimi” değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonraki iki bölümü “Tanzimat ve Sonrası Dönemde Üniversite ve Yüksek Din Eğitimi” ile “Cumhuriyet Dönemi Başlarında Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi”dir. Eserin sınırları, yüksek din eğitiminin Darülfünûn bünyesinde yer aldığı tarihten Cumhuriyet’in ilk yıllarını kapsayan döneme kadar olan süreç ve bu süreçteki gelişim olarak çizilmiştir (s. 18).

* MEB öğretmen, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, karatasmeryem5@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-4845-0225.

İntihal: Bu makale “iThenticate” intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Karataş, Meryem. “Medreseden Darülfünûna Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* / 5 (Nisan 2020): 171-174

¹ Ziya Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 42-43; Zeki Salih Zengin, “Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 27-31.

² Mustafa Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 333.

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sürekli değişim ve gelişim sürecinde tartışmaların merkezinde yer alan eğitimin yükseköğretim ve dini yükseköğretim alt başlıklarının ele alındığı eser, konuya ilgi duyanlarla beraber akademik araştırmalar için başvuru kaynağı olma niteliğindedir. Zengin'in genel olarak din eğitimi özel olarak da II. Meşrutiyet, Tanzimat dönemlerindeki din eğitimi başlıklarına olan hâkimiyeti eserin önemini arttırmaktadır. Yükseköğretim din eğitimi konusunda Mustafa Öcal'ın *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*³ ile M. Şevki Aydın'ın *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*⁴ ve 1966 yılında basılan İsmet Parmaksızoğlu'nun *Türkiye'de Din Eğitimi*⁵ isimli çalışmaları, içerisinde yükseköğretimdeki din eğitimine dair bilgiler içermesine rağmen bu konuda müstakil bir çalışma olmamaları nedeniyle konuyla ilgili detay bilgilere ulaşılmasına imkân vermemektedir. Din eğitim ve öğretiminin yükseköğretim basamağıyla ilgili pek çok makale konuyla ilgili genel bilgilere ulaşılmasını sağlarken Zengin'in eseri öğretim programları, talebe sayısı, öğretim kadrosu gibi alt başlıklarla detay bilgiler ortaya koymaktadır.

Kitap, Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar medrese bünyesinde yer alan yüksek din eğitiminin Darülfünûn bünyesine alınmasını, çok uzun ömürlü olmayan bu değişimin sonucunda tekrar medrese yapısına geri dönüşünü ele almaktadır. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle beraber tekrar üniversiteye dönen yüksek din eğitiminin ömrünün uzun olmaması ve farklı gerekçelerle yüksek din eğitiminde yaşanan kesintiler eserde aktarılmıştır. Çalışmada kullanılan kaynaklar başlıklar halinde ele alınmış ve birinci el kaynaklarla ilgili karşılaşılan sorunlar aktarılmıştır (s. 20-22).

Eserin ana başlıklarından biri, Tanzimat'a kadar olan dönemde yüksek din eğitiminin ele alındığı bölümdür. İslam dünyasında medreselerin kuruluşundan önce de yüksek din eğitiminin var olduğu, medreselerle beraber devam eden bir süreç olduğu ifade edilmiştir (s. 27).

Eserde uzun bir sayfa aralığına sahip olan diğer bir bölüm başlığı Tanzimat ve sonraki dönemi içine almaktadır (s. 29-105). Geleneksel düşüncenin temsilcisi kabul edilen medreselerin resmi kurumlara olan bağılılığı vurgulanırken Avrupa üniversitelerinin otoriteden uzak durmaya çalışan bağımsız, bilimsel düşüncenin hem üretildiği hem de uygulandığı kurumlar olduğu bilgisi yer almaktadır (s. 33). Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti'nin batılı değer, anlayış ve uygulamalarının eğitime, toplumsal kurumlarda uygulanmaya çalışıldığı, medrese ve mektep tartışmaları arasında din eğitiminin değişim sürecinin yaşandığı özellikleri barındırmaktadır (s. 37).

II. Abdülhamit döneminde yüksek din eğitimi noktasında yapılan çalışmaları iki başlık halinde ele alan yazar, medreselerin mevcut yapısı içindeki değişikliklerle Darülfünûn bünyesinde açılan şube hakkında bilgi vermektedir (s. 44). Osmanlı Devleti bünyesinde yapılan değişiklikler için kullanılan son başlık II. Meşrutiyet Dönemi olmuştur. Mekteplerin örnek alınarak oluşturulduğu medrese sisteminde orta ve yüksek din eğitimi birbirinden ayrılmıştır. Dönemin istatistiklerini inceleyen yazar, imtihan kayıtlarının tutulduğu defterdeki bilgilerle talebe kayıt defterlerinin birbiriyle uyumlu olmadığını tespit etmiştir (s. 85).

³ Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015).

⁴ M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)* (Kayseri: İBAV Yayınları, 2000)

⁵ İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: MEB Yayınları, 1966)

Eserin son başlığı Cumhuriyet Dönemi başlarında yüksek din eğitimini konu almaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra İstanbul Darülfünûn'u bünyesinde İlahiyat Fakültesi kurulması için çalışmalara başlandığını aktaran Zengin, fakülteye girişle ilgili İmam Hatip mezunlarının sorunlarını, lise mezunlarının başarılı olamadıkları Arapça ve Farsça sınav meselesini aktarmıştır (s. 121). Fakültenin açıldığı ilk yıllarda çok sayıda kayıt yapılmasına rağmen sonraki yıllarda hem talebelerin ayrılmış olması hem de yeni kayıtların neredeyse yapılmamasının nedenleri kitapta açıklanmıştır. Yüksek din eğitimine talebe hazırlayan orta dereceli mesleki eğitim yapan kurumların ortadan kalkmış olması, İmam Hatip mekteplerinin ortaokul seviyesinde eğitim kurumu kabul edilmeleri, genel lise mezunlarının Arapça Farsça imtihanlarında başarılı olmamaları bu sebepler arasında sayılmıştır (s. 123-124).

Eserde aktarılan bilgilerin zaman zaman tablolar halinde oluşturulması konuya ilgi duyanlara kolaylık sağlamaktadır. 1924- 1998 İlahiyat programının karşılaştırılması yanı sıra derslerin ve içeriklerinin ele alındığı 1925-1933 yıl aralıkları da ele alınmıştır. Derslerin sömestr ve haftalık süreçlerinin de yer aldığı tablolar yazarın ulaştığı bilgileri okuyucular açısından daha anlaşılır hale getirmektedir (s. 147-151).

1933 yılında İstanbul Darülfünûn'unda yapılan köklü reformda üniversite birimleri arasında İlahiyat Fakültesine yer verilmemesinin sebepleri, Edebiyat Fakültesi bünyesinde açılan İslam Tetkikleri Enstitüsü, 1949 yılında açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi süreci Zengin'in güçlü kaleminden anlatılmaktadır (s. 164-178).

Sonuç bölümünde ise yazar, Türkiye'deki üniversite gelişiminin Batı ile aynı doğrultuda ilerlemediğini ifade etmiştir. Orta Çağ'da hem İslam dünyasında hem de Batı'da bilim-egitim ve din ilişkisinin her zaman canlı olduğunu belirten yazar, içi içe geçen bu ilişkinin bilim lehine ilerlediğini eklemiştir. Türkiye'de yüksek din eğitiminin gelgitlerle dolu olduğu aktararak Tanzimat yıllarından günümüze kadar olan süreç özet olarak aktarılmıştır (s. 183-186).

Zengin, kaynak olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivini, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivini, Edebiyat Fakültesi Arşivini, Kanun, Nizamname ve Talimatnameleri, Süreli Yayınları, Salnameleri, Talebe Rehberleri ve TBMM Zabıt Tutanaklarını kullandığını kaynakçada ifade etmiştir (s. 187-197).

Kitabın son bölümünü oluşturan Ekler ve Belgelerde ise Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesi Mezuniyet Ruusu Cetveli Hülâsası 1903 yılından 1908 yılına kadar olan süreç, Ulûm-ı Âliye-i Diniye'de okutulan dersler, imtihan-ı umumiler, Ahmet Hamdi Akseki'nin Ulûm-ı Şer'iyeye Şubesi kayıt defterinde kayıt bilgilerinin bulunduğu kısım, İstanbul Darülfünûn İlahiyat Fakültesi'nin tek kız talebesi olan Nuriye Hanım hakkında kayıt defterinde yer verilen bilgilerin bulunduğu kısım ve Dini Islahat Esasları Layihası hakkındaki haberin yer aldığı Milliyet Gazetesi'nin 19 Haziran 1928 tarihli küpürü yer almaktadır (s. 205-248).

Eser; Zengin'in önsözde de ifade ettiği gibi bugünkü yüksek din eğitiminin başlangıcını oluşturan Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki gelişim ve değişimi kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Din eğitimi alanında önemli bir bilgi açığı bu kitap tarafından karşılanmıştır. Eserin içeriği yukarıda aktarılan bilgi ve belgelerden de anlaşılacağı gibi birincil kaynaklara ulaşılmışla oluşturulmuştur. Uzun bir çalışma döneminin ürünü olan eserde "Yüksek din eğitiminin geçirdiği süreç nasıl olmuştur?" sorusunun cevabı ortaya çıkmaktadır. Araştırılan konunun özelliğinden dolayı oluşturulan tablolar konunun daha iyi anlaşılması açısından

kitabın içeriğini zenginleştirmiştir. Darülfünûn'un öğretim yıllarına göre talebe sayılarının, uygulanan programların, kayıt yaptıran talebelerin geldikleri kurumların, ayrılma nedenlerinin, İlahiyat Fakültesi'ne atanan öğretim elemanlarının, Fakülte'nin gelir gider tablosunun, derslerin sömestr ve haftalık sürelerinin, ders programlarının ve tez konularının yer aldığı tablolar listesi araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Dipnotta "Klasik Dipnot Sistemi" olarak isimlendirilen "Chicago Sistemi" kullanılmış ve dipnotta kullanılan eserlerle ilgili ayrıntılı künye kaynakçada verilmiştir.

Zeki Salih Zengin'in akademik yönünden dolayı eserde kullanılan dil akademik bir özelliğe sahiptir. Bu açıdan eser, konuyla ilgili başvuru kaynağı olmakla beraber belli bir eğitim düzeyinin altında olan bireylere hitap etmemektedir.

Sonuç olarak Zeki Salih Zengin'in *Medreseden Darülfünûna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi* isimli eseri, ülkemizdeki yüksek din eğitimini bir devletin son dönemleri ile genç cumhuriyetin ilk yıllarını içine alacak şekilde ele almıştır. Tarihi bir çalışma olmasından dolayı birincil kaynakların kullanıldığı araştırma, alan araştırmacıları için kaynak olma özelliğine sahiptir. Sonuç bölümünde yazar řu cümleleri ile konuya dair kanaatini ortaya koymaktadır: "Her şeye rağmen yaşananları, günümüz için göz önünde bulundurulması gereken bir vakıa olarak tecrübe hanemize kaydetmek gerekir. Aradan geçen zaman içinde yaşananları değerlendirdiğimizde şunu görüyoruz ki geçmişe takılmak, peşin hükümlerle kötülemek hiçbir şeyi çözmeyecektir. Tecrübe dediğimiz birikimin içinde olumlu-olumsuz, isabetli-isabetsiz bütün kararlar ve olaylar olmuştur ve olacaktır..." (s. 186).